

Steigiamojo Seimo narės, pedagogės Salomėjos Stakauskaitės veikla XX a. pr. Lietuvos švietimo sistemos kūrimosi kontekste

Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė¹, Dalia Senvaitytė²

¹ Vytauto Didžiojo universitetas, Edukologijos tyrimų institutas, K. Donelaičio g. 58, 44248 Kaunas, rasa.raciunaite-pauzuoliene@vdu.lt

² Vytauto Didžiojo universitetas, Edukologijos tyrimų institutas, K. Donelaičio g. 58, 44248 Kaunas, dalia.senvaityte@vdu.lt

Anotacija. Straipsnyje analizuojama Steigiamojo Seimo narės, pedagogės, visuomenės veikėjos Salomėjos Stakauskaitės veikla XX a. pradžios Lietuvos švietimo sistemos kūrimosi kontekste. Darbe nagrinėjamos S. Stakauskaitės gyvenimo aplinkybės, ją formavusi artimiausia socialinė šeimos aplinka, jos vykdyta visuomeninė, pedagoginė, politinė, šviečiamoji bei labdaringa veikla švietimo srityje ir katalikiškose organizacijose.

Esminiai žodžiai: *Salomėja Stakauskaitė, pedagoginė veikla, Lietuvos švietimo istorija, katalikiškos organizacijos Lietuvoje.*

Įvadas

XIX a. – XX a. pradžioje Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, formavosi modernus tautinis identitetas, vyko socialiniai ir kultūrinai pokyčiai, žmonių santykio su religija kaita. Tuo metu reikšmingas permainas patyrė ir švietimo sistema. Dar daugiau permainų atnešė Lietuvos nepriklausomybės atgavimas 1918 m., kai reikėjo kurti savarankiškas valstybines institucijas, naują švietimo sistemą. Kilo daug iššūkių, kuriems spręsti buvo siūlomos įvairios strategijos, susidūrus skirtingoms, neretai ir opozicinėms jas siūlančiųjų pažiūroms.

Mokslinio tyrimo aktualumas: Šiame straipsnyje siekiama aptarti švietimo sistemos situaciją Lietuvoje XX a. I pusėje, išryškinti katalikiškų organizacijų ir su jomis susijusių asmenų vaidmenį švietimo sistemos kūrimosi kontekste. Pasitelktas Salomėjos Stakauskaitės (1889–1971) gyvenimo ir veiklos atvejis, glaudžiai susijęs su Lietuvos švietimo kūrimosi procesu tarpukariu. Pedagogės gyvenimo ir veiklos aplinkybės iki šiol beveik netyrinėtos. Atskiruose žinynuose, kultūros leidiniuose tik nurodoma, kad ji buvo viena iš penkių moterų Lietuvos Steigiamajame Seime 1920–1922 m. (TSSNB, 1924; Blažytė-Baužienė, 2006; Saladūnaitė, 2020).

Darbe gvildinama **problema** – kaip Salomėjos Stakauskaitės veikla, kuriant pirmąsias XX a. pr. mokyklas, įsijungiant į visuomenines ir katalikiškas organizacijas, atstovaujant joms Steigiamajame Seime, atsispindėjo XX a. pr. Lietuvos švietimo sistemos kūrimosi kontekste.

Straipsnio **tikslas** – atskleisti Steigiamojo Seimo narės, pedagogės, visuomenininkės Salomėjos Stakauskaitės veiklą XX a. pr. Lietuvos švietimo sistemos kūrimosi kontekste.

Uždaviniai: 1) apžvelgti ir išanalizuoti Lietuvos švietimo sistemos kūrimosi kontekstą ir aplinkybes XX a. I pusėje; 2) pasitelkus biografinį tyrimą, ištirti Salomėjos Stakauskaitės gyvenimo aplinkybes ir jos šeimos socialinę aplinką; 3) apibūdinti Salomėjos Stakauskaitės veiklą švietimo srityje ir katalikiškose organizacijose.

Tyrimo metodologija. Išsikeltiems uždaviniams pasiekti pasitelkti šie **metodai** – atvejo analizė, biografinis ir aprašomasis metodai, istorinių šaltinių turinio analizė.

Atvejo analizė paremta Max Gluckman'o atvejo studijos (*case study*) tyrimo metodologija, kuri, remiantis platesniais socialiniais procesais, kasdieninio gyvenimo kontekstu, padeda suprasti individualias strategijas ir pasirinkimus (Gluckman, 1961, p. 10). Viena vertus, išplėstinio atvejo metodas apima „struktūrinių („universalų“) dėsnų tarpusavio ryšio analizę, kita vertus, ir faktinio („unikalaus“) individų elgesio analizę“ (Van Velsen, 1979, p. 148).

Duomenų rinkimo ir analizės metodai. Pasitelkus biografinius S. Stakauskaitės ir jos šeimos duomenis, aprašomąjį metodą ir istorinių šaltinių turinio analizę, siekta surinkti kuo detalesnę informaciją apie S. Stakauskaitės asmenybę ir ją supusią socialinę aplinką. Biografinių duomenų analizei buvo pasirinktos įvairios šaltinių grupės.

Pagrindiniai šaltiniai – publikuota ir archyvinė medžiaga. Vienas svarbiausių šio darbo šaltinių yra Salomėjos Stakauskaitės šeimos asmeninis archyvas (SŠA), kuriame saugoma gausi jos nuotraukų kolekcija ir epistoliarinis palikimas, pačios rašytas gyvenimo aprašymas. Taip pat svarbi su S. Stakauskaitės visuomenine veikla susijusi publikuota ir archyvinė medžiaga, kuri yra saugoma Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje (Juozo Stakausko rankraščių fondas (F122. 9); Pavienių rankraščių fondas (F8)). Dalis šios medžiagos yra pasiekama virtualiai (žr. PKV). Verta išskirti atskirą šaltinių grupę – amžininkų atsiminimus, iš kurių reikėtų paminėti jos brolio Juozo Stakausko atsiminimų knygą „Trys lietuvių tautos pagrindai. Iš atsiminimų“ (Stakauskas, 2014). Pastaroji ypač reikšminga S. Stakauskaitės asmenybės biografijos

faktams patikslinti. Bendram to meto kontekstui pažinti yra svarbūs oficialūs valstybės įstatymai, spausdinti „Valstybės žiniuose“, ir XX a. I pusės publikacijos periodikoje.

Teorinė problemos lauko analizė. Tarpukario Lietuvos švietimas ir jo tinklo kūrimo aplinkybės Lietuvoje tyrinėtos Remigijaus Motuzo, Teresės Bukauskienės, Sauliaus Kaubrio, Dangiro Mačiulio, Vainetos Juškienės, Onos Tijūnėlienės darbuose, tačiau nedaug dėmesio skirta tam tikrų asmenybių įtakai šioje srityje aptarti. Dar mažiau dėmesio skirta moterų vaidmeniui atskleisti XX a. pr. Lietuvos švietimo sistemos kūrimosi kontekste.

R. Motuzas savo darbe „Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys“ gilinasi į Lietuvos švietimo ištakas, raidą ir istorinius aspektus, švietimo reformos kryptis bei įtaką vidurinėms mokykloms (Motuzas, 1995). Panašia tematika rašo ir T. Bukauskienė antologijoje „Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918–1940 m.“, kuri aprėpia ne tik Lietuvos, bet ir Vilniaus, Klaipėdos krašto lietuvių švietimo bruožus bei pedagoginės minties raidą (Bukauskienė, 1996).

Tarpukario pradinio ir vidurinio mokslo istorinę raidą, mokyklų tinklą ir materialinės bazės kūrimo aplinkybes, mokytojų rengimo sistemą nagrinėjo S. Kaubrys savo darbuose (Kaubrys, 2000; 1994). Katalikų veiklai švietimo sistemoje XX a. I pusėje nemažai dėmesio skyrė istorikas Dangiras Mačiulis. Savo straipsnyje „Kultūrinės autonomijos idėja ir katalikiško švietimo sistema tarpukario Lietuvoje (1918–1940 m.)“ jis pristatė katalikų organizacijas, kaip tarpukario Lietuvos švietimo sistemos pagrindą. Istorikas išryškino nesutarimus, vykusius tarp skirtingų Lietuvos politinių partijų dėl katalikų įtakos švietimo sistemoje (Mačiulis, 2011).

Lietuvos katalikiškų mokyklų sociopolitiniai veiksniai, ugdymo kryptys ir turinys aptarti Vainetos Juškienės darbuose (Juškienė, 2008; 2009; 2013). Ona Tijūnėlienė nagrinėjo laisvos, neutralios ir konfesinės mokyklos sampratos raidą tarpukariu, gilinasi į mokyklų sistemos vaidmenį formuojant jaunimo pasaulėžiūrą (Tijūnėlienė, 2000). Mykolo Krupavičiaus darbe „Kokia mums reikalinga mokykla?“ (1919) analizuotas mokyklos, šeimos ir bažnyčios santykis ugdant jaunąją kartą.

Šio darbo temai reikšmingi ir Virginijos Jurėnienės atlikti moterų veiklos Lietuvos politiniame gyvenime istoriniai tyrimai. Monografijoje „Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmoje pusėje“ išsamiai aprašyta moterų politinė veikla, tačiau tik bendrais bruožais aptarta Lietuvos katalikų moterų draugijos veikla (Jurėnienė, 2016). Šios draugijos veiklą atskirai analizavo Indrė Karčiauskaitė istorijos krypties daktaro disertacijoje „Katalikiškoji moterų judėjimo srovė Lietuvoje 1907–1940“. Lietuvos katalikų moterų draugijų veikla analizuota pasitelkus šeimos, profesijos ir visuomenės klausimus įvairiose visuomenės formavimo srityse (švietime, socialiniame darbe, ekonominėje srityje) (Karčiauskaitė, 2007).

Eglės Paškevičiūtės-Kundrotienės straipsnis „Lietuvos baigusiu aukštąjį mokslą moterų sąjunga (1928–1940)“ taip pat susijęs su tarpukaryje veikusiu moterų draugijų veikla. Jame autorė aptaria moterų organizaciją, kuri išsiskyrė švietėjiškos veiklos kryptimis –

užsiėmė moterų intelektine saviugda, rėmė užsienyje studijuojančias ar besistažuojančias moteris (Paškevičiūtė-Kundrotienė, 2018).

Atskiri tyrinėjimai buvo skirti konkrečioms katalikų draugijoms, aktyviai veikušioms švietimo srityje. Tarp jų reikėtų išskirti „Saulės“ draugiją, kurios reikšmė Lietuvos švietimo raidai neabejotina – sukurtas tankiausias pradinių mokyklų tinklas, įsteigta daugiausia gimnazijų ir progimnazijų. Šios draugijos veikla išsamiai aprašyta Valdemaro Jaruševičiaus darbe (Jaruševičius, 2013). Žiburio draugijos, kaip tautinio ir krikščioniškojo ugdymo puoselėtojos Užnemunės regione, veikla aptarta Vidos Pukienės darbe (Pukienė, 2007).

Lietuvos švietimo sistemos kūrimosi kontekstas XX a. pirmojoje pusėje

Prieš aptariant pedagogės, aktyvios visuomenininkės Salomėjos Stakauskaitės gyvenimo aplinkybes ir visuomeninę veiklą, reikėtų paminėti to meto Lietuvos švietimo sistemos kūrimosi kontekstą. XIX a. Lietuva priklausė Rusijos imperijai, todėl švietimo sistema buvo organizuota pagal šios valstybės švietimo modelį. Nuslopinus 1863–1864 m. lietuvių ir lenkų sukilimą, kuriuo siekta sugrąžinti buvusią Abiejų tautų respubliką, 1864 m. uždrausta spauda ir jos platinimas lietuvių kalba lotyniškais rašmenimis, išskyrus *kirilica* parašytas maldaknyges ir elementorius. Dėl spaudos draudimo pradinėse mokyklose buvo uždrausta mokyti kitomis kalbomis nei rusų kalba. Uždarytos visos nevalstybinės (taip pat ir katalikų parapiinės) mokyklos. Mokymas lietuvių kalba visiškai uždraustas Vilniaus gubernijoje, o Kauno gubernijoje lietuvių kalbą leista vartoti tik kaip pagalbinę kalbą pirmaisiais metais. Po sukilimo Lietuvoje smarkiai suvaržyta ir Katalikų bažnyčios veikla, uždaryti vienuolynai bei prie jų veikusios mokyklos, katalikų bažnyčios paverstos stačiatikių cerkvėmis.

Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas ir su tuo susijusios sankcijos galiojo iki 1904 m. Nepaisant suvaržymų, draudimo pasekmės buvo priešingos, nei tikėjosi carinės Rusijos valdininkai – lietuviška spauda pradėta leista užsienyje, ją platinę knygnešiai, steigtos slaptos spaudos platinimo draugijos. Taigi lietuviškos spaudos draudimas paskatino lietuvių tautinį sąjūdį ir anticarines nuotaikas. Be to, spaudos draudimo laikotarpiu kurtos nelegalios, kaimo žmonių raštingumą paskatinusios mokyklos, kuriose mokyta lietuvių kalba.

1905–1907 m. vykusio revoliucija buvo nukreipta prieš Rusijos imperijos valdžią. Lietuvoje vykę neramumai turėjo vieną tikslą – sukurti Lietuvos autonomiją iki savarankiškos ir nepriklausomos valstybės sukūrimo (Gaigalaitė, 1994). Revoliucijos pasekmės netrukus pajuto Lietuva, nes carinė valdžia turėjo suteikti tam tikrų lengvatų. Rusijos revoliucijos metu sušaukto Didžiojo Vilniaus Seimo priimtame nutarime teigta: „Kadangi dabartinė mokykla yra ištautinimo ir ištvirkavimo įrankis, tai reikia visas tokias mokyklas paversti

grynai tautiškomis, kur mokslas būtų išguldomas prigimta kalba, ir kad patys to krašto žmonės rinktų sau mokytojus“ (Jaruševičius, 2013, p. 9). Lietuviai inteligentai ragino kurti lietuviškas mokyklas ir auklėti jaunimą tautiška dvasia.

1906 m. kovo 4 d. caro valdžios išleistos „Laikinios taisyklės dėl draugijų ir sąjungų“ paskatino kurti švietimo draugijas ir mokytojauti lietuvius. Daugiausia lietuvių pradinė mokyklų tuo metu įsteigė pradėjusios veikti katalikiškosios švietimo organizacijos: Suvalkų gubernijoje – pirmoji lietuvių inteligentų katalikų švietimo draugija „Žiburys“, įsteigta 1906 m. gegužę, o Kauno gubernijoje – „Saulės“ draugija, įkurta tų pačių metų birželį. 1907 m. „Žiburio“ draugija Marijampolėje įsteigė mergaičių gimnaziją mokomąja lietuvių kalba, kuri iki 1914 m. buvo vienintelė lietuvių vidurinė mokykla (Pukienė, 2007, p. 48). Pirmąsias draugijas įkūrė konfesinė inteligentija, kuri tuo metu sudarė 86,4 proc. to meto inteligentijos (Jaruševičius, 2013, p. 9).

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, dalis Lietuvos mokyklų buvo uždarytos, dalis jų evakuota į Rusiją. Voroneže 1915 m. atidarytos berniukų ir mergaičių gimnazijos, 1917 m. įsteigtas privatus Lietuvių mokytojų institutas. Be to, lietuvių vidurinės mokyklos dar veikė ir kituose Rusijos miestuose: Sankt Peterburge, Tambove, Jaroslavlyje (Jonuškienė, 2021). Nors vyko karas, 1915 m. Lietuvoje privačių asmenų ir katalikų draugijų iniciatyva atidaryta apie 1000 lietuvių pradinė mokyklų, įsteigtos pirmosios lietuvių vidurinės mokyklos Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, 1917 m. – progimnazijos Kupiškyje ir Biržuose (Jonuškienė, 2021). Vokiečių valdžia netrukus uždraudė savavališkai steigti mokyklas, dalį jų uždarė. Vis dėlto mokyklų tinklas 1915–1918 m. buvo kiek tankesnis negu prieškariniais rusų valdymo laikais. Vokiečių okupacijos pabaigoje veikė apie 20 gimnazijų ir progimnazijų (daugiausia jų išlaikė „Saulės“ ir „Žiburio“ draugijos); tos mokyklos sudarė pagrindą nepriklausomos Lietuvos švietimui kurti (Mačiulis, 2011, p. 83).

1918 m. Lietuvai atkūrus savo valstybę, iškilo svarbūs valstybingumo uždaviniai – įvesti lietuvių valstybinę kalbą, sukurti bendrą nacionalinę švietimo sistemą. Nauja edukacinė sistema turėjo atliepti Lietuvos valstybės siekius. Norėta, kad mokyklos vertybės ir idealai nesiskirtų nuo tautos, o ugdymo turinys būtų pritaikytas prie krašto kultūros. 1918–1919 mokslo metais visos Lietuvoje veikusios mokyklos buvo privačios – išlaikomos jas įsteigusią katalikiškų „Žiburio“ ir „Saulės“ draugijų arba vietos komitetų. Aukštesniosios mokyklos Lietuvos nepriklausomybės pradžioje taip pat įkurtos tik įvairių draugijų ir vietos inteligentų iniciatyva.

Pirmoji nepriklausomos Lietuvos vyriausybė švietimą laikė svarbiausiu valstybės atkūrimo uždaviniu. Švietimo sistema buvo kuriama pagal Suomijos, Šveicarijos ir kitų Vakarų Europos šalių švietimo modelį. Lietuvos Tarybos Švietimo komisija pasitelkė žymiausias to meto lietuvių šviesuomenės atstovus, iš jų reikėtų paminėti J. Jablonskį, M. Biržišką, P. Mašiotą, A. Žmuidzinavičių, V. Čepinskį ir kitus. Be to, ši komisija sudarė Švietimo ministerijos instituciją ir organizacinę švietimo struktūrą (Jonuškienė, 2022).

1920 m. Steigiamajame Seime pradėti svarstyti švietimo sistemą reglamentuojantys įstatymai. Nuo tada tarp skirtingų politinių partijų prasidėjo nesutarimai dėl valstybės ir

katalikų bažnyčios įtakos Lietuvos Respublikos švietimo sistemoje, kurie tęsėsi beveik visą tarpukarį. Pirmiausia nesutarimų kilo tarp Krikščionių demokratų ir socialdemokratų partijų. Pasak Krikščionių demokratų, katalikiškos visuomenės ugdymo idealus galėjo įkūnyti tik konfesinė mokykla, kurią turėjo remti valstybė. Socialdemokratai, priešingai, konfesinį auklėjimą laikė pačios konfesijos vidaus reikalu (Mačiulis, 2011, p. 80). Iš pradžių didesnę persvarą turėjo Krikščionių demokratų pozicija. Buvo įteisintos privačios mokyklos (daugiausia buvo katalikų mokyklų), turinčios teisę gauti finansinę valstybės paramą, užtikrinančią šių mokyklų veikimą (Mačiulis, 2011, p. 80). Steigiamojo Seimo 1922 m. priimtoje Lietuvos Konstitucijos redakcijoje buvo numatyta jaunimą ugdyti katalikiška dvasia. Konstitucija įtvirtino privalomą tikybos mokymą ir nuostatą, kad vaikų auklėjimas yra tėvų aukščiausia teisė ir natūrali pareiga (Mačiulis, 2011, p. 81).

1926 m. birželio mėn. krikščionys demokratai prarado politinio lyderio pozicijas, o valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai, surinkę daugiausia balsų, sudarė koalicinę Mykolo Sleževičiaus vyriausybę. Pastaroji pasisakė už valstybės vaidmens švietimo erdvėje didinimą. Tačiau po 1926 m. gruodžio 17 d. tautininkų valdžios perversmo krikščionys demokratai susigrąžino švietimo ministeriją (Mačiulis, 2011, p. 84–85). Iš pradžių A. Voldemaro vyriausybė siekė, kad mokykla būtų lietuviška ir katalikiška. Vyriausybė deklaravo savo palankumą konfesinėms mokykloms, žadėjo finansiškai remti privačias mokyklas taip pat kaip ir valdiškas, tačiau 1927 m. rudenį vėl prasidėjo opozicinių partijų konsultacijos dėl švietimo sistemos (Mačiulis, 2011, p. 90).

1928 m. gegužės 25 d. paskelbus naująją Lietuvos Konstituciją, kurios autoriai buvo tautininkai, valstybė monopolizavo teisę spręsti, koks ugdymas reikalingas (Mačiulis, 2011, p. 93). Norint sumažinti Katalikų bažnyčios įtaką švietimui, visuomenei pradėta nuosekliai formuoti nuomonę apie katalikiškose aukštesniosiose ir vidurinėse mokyklose tvyrančią netvarką. Spaudoje nuolat publikuoti pavyzdžiai iš „Saulės“ ir „Žiburio“ draugijoms priklausančių gimnazijų bei progimnazijų, kurie formavo nuomonę apie netvarką katalikiškose mokyklose. Tokiu būdu kryptingai formuojant visuomenės nuomonę, psichologiškai rengtasi būsimoms aukštesniojo ir vidurinio mokslo pertvarkoms (Mačiulis, 2011, p. 94). 1928 m. tautininkai nutarė praretinti aukštesniųjų ir vidurinių mokyklų tinklą ir uždaryti mokyklų klases, kuriose trūko Švietimo ministerijos nustatyto mokinių minimumo. Sprendimas praretinti mokyklų tinklą buvo motyvuotas valstybės lėšų taupymu ir siekiu įvesti privalomą pradinį mokymą (Mačiulis, 2011, p. 94). Buvo akivaizdu, kad dominuojanti tautininkų partija mokyklų kūrimo neskatins, o ugdymą stengsis monopolizuoti valstybės rankose.

1936 m. paskelbtas naujas Vidurinių mokyklų įstatymas įteisino jau pradėtą vidurinio mokslo reformą. Pirmoje šio įstatymo nuostatoje nurodoma, kad „vidurinių mokyklų tikslas yra ugdyti jaunimo dvasios ir kūno pajėgas, mokyti jį Lietuvą mylėti, branginti, jai aukotis ir paruošti aukštajam mokslui“ (Vidurinių mokyklų įstatymas, 1936). Šis įstatymas leido steigti valstybines ir privačias mokyklas – atskiras vidurines mokyklas berniukams ir atskiras mergaitėms, arba bendras mokyklas. Lietuvos vidurinė mokykla parengė plačias

mokymo programos (pagal kurias dėstyta tikyba, lietuvių kalba ir visuotinė literatūra, užsienio kalbos, istorija, visuomenės mokslas, filosofija, geografija, matematika, gamta, piešimas, kūno kultūra ir karinis parengimas, darbai ir namų ruoša, muzika ir dainavimas), suderintas su užsienio valstybių tokio tipo mokyklų programomis (Vidurinių mokyklų įstatymas, 1936).

Švietimo sistemos reforma skatino naujų mokymo formų ir metodų paiešką, kritišką žvilgsnį į mokymo procesą, moksleivio savarankiškumo ugdymą, poreikį žinioms. Šiuos procesus paskatino XIX a. pab. – XX a. pr. Vakaruose populiarios „naujojo auklėjimo“ sąjūdžio pedagoginės idėjos. XX a. ketvirtame dešimtmetyje buvo gvildinama mokymo individualizavimo ir diferencijavimo problema. Siekta sudaryti sąlygas kiekvienam vaikui mokytis pagal jo gabumus (Motuzas, 1995, p. 203). Asmenybės ugdymo procese auklėjimas vertintas kaip sąmoningas, apgalvotas ir sistemingai organizuotas procesas, perduodamas vyresniosios kartos jaunesniajai. Mokymas sietas su auklėjimu, mokinių gebėjimų plėtojimu, nuostata, kad mokiniai išaugtų visapusiškai gyvenimui pasirengusiomis asmenybėmis. „Mokyklos siekiamus auklėjimo tikslus papildė šeima, bažnyčia, visuomenė ir moksleivių organizacijos (...). Lietuvos mokykloje susiformavo savita auklėjimo sistema, siekianti išugdyti savarankiškas, doras ir stiprias, turinčias tautinį atsparumą asmenybes“ (Motuzas, 1995, p. 204). Taigi 1936 m. švietimo sistemos reforma buvo pagrįsta bendro tautinio ir valstybinio ugdymo principais.

Nors Vidurinių mokyklų naujas įstatymas neužkirto kelio privačių konfesinių mokyklų kūrimui ir egzistavimui, tačiau jį suvaržė, nes, lyginant 1926 ir 1937 m. bendrojo lavinimo padėtį, privačių mokyklų gerokai sumažėjo. 1937 m. valdiškose mokyklose mokėsi apie 2/3 aukštesnių nei pradinės mokyklos moksleivių (Mačiulis, 2011, p. 110). Valstybės monopolį ugdymo erdvėje galutinai įtvirtino 1938 m. priimta nauja Lietuvos Konstitucija. Ji paliko galimybę steigti religines mokyklas, bet tik valstybei suteikė išskirtinę teisę vadovauti ugdymui.

Taigi per porą Nepriklausomybės dešimtmečių buvo sukurta Lietuvos švietimo sistema, pasiekusi Vakarų Europos švietimo lygį – sukurtas įvairių tipų mokyklų tinklas, priimti pagrindiniai įstatymai, reglamentuojantys mokyklų veiklą ir valdymo sistemą. Tarpukario mokyklai keltas svarbiausias uždavinys – būti tautos pašaukimo vykdytoja ar net jo įkvėpėja – buvo realizuotas po penkiasdešimt metų, atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę. Tai patvirtina tarpukario pedagogo Andriaus Ašmanto mintį, kad mokykloje „pasėjama sėkla, kurios vaisius noksta dešimtimis metų, o kartais tą vaisių brandina kelios ar keliolika žmonių kartų“ (Ašmantas, 2005, 42–45).

Salomėjos Stakauskaitės gyvenimo aplinkybės ir jos šeimos socialinė aplinka

Pasak Pierre Bourdieu, tam tikros žmonių grupės turi vienokį ar kitokį joms būdingą *habitus*, apimantį socialiai įsišaknijusius papročius, įgūdžius ir nuostatas, kas nulemia tai, kaip asmenys suvokia juos supantį socialinį pasaulį ir į jį reaguoja (Bourdieu, 1996, p. 169–175). *Habitus* labai glaudžiai susijęs su vieno ar kito žmogaus turimu socialiniu kapitalu – ryšiais tarp žmonių, gyvenančių tam tikroje visuomenėje ar jos grupėje, tai užtikrina tam tikrą efektyvų funkcionavimą socialinėse grupėse per tarpasmeninius santykius. Taip pat kuria bendrą tapatumo jausmą, bendrą suvokimą, normas ir vertybes, veikia socialinį mobilumą sluoksniuotoje visuomenėje (Bourdieu, 1996, p. 169–175). *Habitus* taip pat siejasi ir su kultūriniu kapitalu, apimančiu asmens socialinį „turtą“ (išsilavinimą, intelektą ir pan.), įgytą per socializacijos procesą tam tikroje kultūrinėje aplinkoje ir tradicijoje. Žmogaus *habitus* formavimasis stipriai veikiamas šeimos, susijęs su kasdienio gyvenimo socialinėmis sąveikomis.

Šiame straipsnyje, pasitelkus Salomėjos Stakauskaitės atvejį, toliau pažvelgsime į tai, kaip jos *habitus* yra veikiamas šeimos ir to meto socialinės aplinkos. Salomėja Stakauskaitė – pedagogė, visuomenininkė, Steigiamojo Seimo Krikščionių demokratų partijos frakcijos narė, kilusi iš neturtingos vidurio Lietuvos aukštaičių ūkininkų šeimos. Remiantis Krekenavos Romos katalikų parapijos 1889 m. gimimo metrikų knyga, ji gimė 1889 m. gegužės 20 d. Užliausių kaime, Krekenavos parapijoje, Panevėžio apskrityje Mykolo Stakausko (g. 1841 m.) ir Anastazijos Pleštytės (g. 1852) ūkininkų šeimoje¹. Jai gimus, tarp šeimos narių jau buvo aštuoniolikmetis brolis Juozas, kuris studijavo Kauno kunigų seminarijoje, septyniolikmetis Jonas, vienuolikmetė sesuo Ona ir dešimtmetė sesuo Julijona bei penkiametis Pranciškus, dar du vaikai buvo mirę maži. Labai anksti, dar būdama 5-erių, mergaitė neteko mamos (ji mirė 1984 m.), todėl jauniausią dukterį šeimoje užaugino tėvas ir vyresni šeimos vaikai.

Stakauskų šeimoje vyravo lietuviybės idėjos – dar buvo gyvi pasakojimai, kad senelis, kiti artimi giminės dalyvavo 1831 ir 1863 m. sukilimuose (pastarajame – ir Salomėjos tėvas Mykolas su savo vyresniu broliu Roku). Šeimoje buvo gyvos legendos, kad Salomėjos tėvo Mykolo senelis Juozas iki atsikraustymo į Ibutonius gyvenęs į rytus nuo Minsko ir turėjęs kitą pavardę – buvo Stanikūnas, tik vėliau, po Kosciuškos sukilimo, slapstydamsis nuo persekiojimų sunaikino savo bajorystės dokumentus, pasikeitė pavardę į Stakauskas (*Stachowski*) (Stakauskas, 2014, p. 24).

¹ Krekenavos Romos katalikų parapiinės bažnyčios 1889 m. gimimo metrikų knygos 102 išrašė nurodyta, kad 1889 m. gegužės mėnesio 22 d. Romos katalikų parapiinės bažnyčios vikaras kunigas F. Konkulevičius pakrikštijo vaiką vardu Salomėja, kurios tėvai valstiečiai, kilę iš Surviliškių valsčiaus Ibutonių bendruomenės, Mykolo STACHOVSKICH/Stachauskų ir Anastazijos iš PLEŠČIŲ/Pleštytės teisėtų sutuoktinių dukterį, gimusią šių metų (1889) gegužės 20 d. Užliausių kaime Krekenavos parapijoje. Krikštatėviai yra Juozas Plieštas ir Jozefata Kriščiūnaitė / Kriščiunovna).

Salomėjos tėvas Mykolas Stakauskas buvo aktyvus 1863 m. sukilimo dalyvis – vežiodavo Paberžės kleboną ir sukilimo vadą, kunigą Antaną Mackevičių į klebonijas, dvarus, sukilėlių stovyklas (Stakauskas, 2014, p. 29). Rokas Stakauskas (g. 1836 m.), tėvo vyresnis brolis, buvo vedęs motinos seserį Agotą Pleštytę. Dėl šios priežasties su šia šeima artimai bendrauta, ypač po Salomėjos motinos mirties. Šias dvi šeimas siejo ne tik giminystės ryšiai, bet ir panašios patriotinės ir krikščioniškos vertybės. Salomėjos Stakauskaitės tėvų šeimoje augo 8 vaikai, o jos tėvo brolio Roko šeimoje – 5 vaikai, iš kurių buvo du kunigai – Jurgis ir Povilas Stakauskai, taip pat Kazimieras, Ona, Povilas, o kiti 4 vaikai jau buvo anksti mirę.

Apie Stakauskų šeimos vertybines nuostatas liudija Juozo Stakausko prisiminimai, kuriuose jis teigia, kad aukščiausias jo tėvų troškimas buvo vaikus (berniukus) išleisti į mokslus ir bent vieną į kunigus, nes tuo metu „inteligentų lietuvių Krekenavos apylinkėse nebuvo nei vieno“ (...), o tik kunigai buvo lietuviams pagalbininkai“ (Stakauskas, 2014, p. 37).

Brolių kunigų įtaka jauniausios sesers Salomėjos pasaulėžiūrai neabejotina – jie rėmė sesers studijas, formavo jos dvasinį gyvenimą. Salomėjos tėvų šeimoje vyravo 3 svarbiausios vertybės: išsilavinimo siekis, religinės ir patriotinės vertybės, paremtos lietuvių tautos pagrindais – kova dėl žemės, kalbos ir religijos. Kaip savo prisiminimuose rašo jos vyriausiasis brolis Juozas Stakauskas, „Namie visi buvome susipratę lietuviai, tarpusavyje lietuviškai kalbėdavome, esant progai dainuodavome ir kartais pasidalindavome lietuviškomis knygutėmis“ (Stakauskas, 2014, p. 44).

Salomėja Stakauskaitė užaugo religingoje uolių katalikų šeimoje, iš kurios išaugo du kunigai (Juozas ir Pranciškus). Salomėjos gyvenime vyriausiasis brolis Juozas Stakauskas turėjo ypatingą reikšmę jos pasaulėžiūros formavimuisi, tad verta paminėti kai kuriuos su jo biografija susijusius faktus: kai kurie iš jų glaudžiai susiję su Salomėjos Stakauskaitės biografija, jos išsilavinimu, profesijos pasirinkimu ir, apskritai, su jos asmenybės formavimu.

Juozas Stakauskas buvo vienuolis marijonas, kunigas, ėjęs Žemaičių vyskupo generalvikaro pareigas, katalikų visuomenės veikėjas, parašęs savo gyvenamo laikotarpio atsiminimus (Stakauskas, 2014). Jis buvo aktyvus visuomenininkas, lietuviškos gimnazijos kūrėjas Panevėžyje (1915 m.), „Saulės“ švietimo draugijos Panevėžio skyriaus pirmininkas.

Juozo Stakausko moksleivio kelias prasidėjo Krekenavoje, vėliau tęsėsi Daugpilio gimnazijoje (ten susidraugavo su būsimu visuomenės veikėju ir kunigu Juozu Tumu Vaižgantu, vėliau marijonų kunigu tapusiu Vincu Grašiu), penktoje gimnazijos klasėje perėjo į Panevėžio realinę gimnaziją, kur drauge bendrabutyje gyveno su broliu Jonu ir pusbroliu Jurgiu (vėliau taip pat tapusiu kunigu), kitais giminaičiais. Mokykloje tuo metu pamokos vyko rusų kalba, per istorijos pamokas skleistas priešiškus Katalikų bažnyčiai (nors tėvų šeimoje vyravo katalikų religijai palankios ir patriotinės idėjos). Šios gimnazijos mokiniai lietuviai turėjo dalyvauti religinėse rusų stačiatikių apeigose, kuriomis siekta ugdyti mokinių palankumą carinei Rusijos imperijai, nors iš tiesų veikė

priešingai – kėlė mokinių pasipriešinimą ir skatino lietuvių sąmoningumą. Dar daugiau nepasitenkinimo sukeldavo mokytojų draudimas mokiniams net ir tarpusavyje bendrauti lietuviškai, skaityti lietuviškas knygas (o tai dar labiau skatino branginti savo kalbą ir savąsias knygas).

Po gimnazijos baigimo 1888-aisiais Juozas pradėjo mokytis Kauno kunigų seminarijoje. Dar labiau pamilti lietuvių kalbą čia skatino profesorius, kunigas Kazimieras Jaunius, kuris lygino lietuvių kalbą su kitomis giminingomis kalbomis, išryškindamas jos turtingumą. Čia užsimezgė ryšiai su kitais seminaristais, kurie organizavo tuo metu slaptos lietuviškos literatūros platinimą, organizavo slaptą Lietuvos mylėtojų draugiją, skatinusią savo narius klierikus skaityti Lietuvos istoriją bei literatūrą, rašyti į spaudą. Vėliau iš šios draugijos išsiskyrė Šv. Kazimiero draugija, dirbusi tokį pat tautinį darbą tarp kunigų (Stakauskas, 2014, p. 51–52).

Vėliau, 1892–1896 m., J. Stakauskas studijavo Peterburgo dvasinėje akademijoje, kur įgijo teologijos magistro laipsnį. Baigęs studijas, dirbo Kauno katedros vikaru, o drauge ir mergaičių gimnazijos kapelionu (čia gavo Kauno gubernatoriaus pastabą, kad kurstė mokines nelankyti stačiatikių cerkvės): Nuo 1898 m. Juozas Stakauskas tapo Kauno kunigų seminarijos profesoriumi. Dėl savo lietuviybę skatinančios veiklos iš čia buvo pašalintas ir perkeltas į Liepoją, kur nuo 1901 m. dirbo dviejų Liepojos gimnazijų kapelionu (Saladūnaitė, 2021). Čia Juozas pasikvietė seserį Salomėją mokytis Liepojos gimnazijoje. Liepojoje jis sutiko jauną kunigą Kazimierą Paltaroką, būsimą Panevėžio vyskupą, su kuriuo užsimezgusi bičiulystė ir bendras rūpestis lietuviybės išsaugojimu truko visą gyvenimą ir virto dideliais darbais, kuriant Panevėžio vyskupiją 1926 metais.

1909 m. sugrįžęs į Lietuvą, J. Stakauskas dirbo Panevėžio klebonu, o nuo 1910 m. ir dekanu. Pirmojo pasaulinio karo metais ėjo Žemaičių vyskupo generalvikaro pareigas. Jo pastangomis Panevėžyje įvyko steigiamasis „Saulės“ katalikiškos švietimo draugijos Panevėžio skyriaus susirinkimas, kuriame jis buvo išrinktas „Saulės“ draugijos valdybos pirmininku. Šiame mieste J. Stakauskas įkūrė lietuvišką dviklasę „Saulės“ mokyklą. 1910 m. ėmė pirmininkauti šv. Juozapo darbininkų draugijai, kuri, jam vadovaujant, rengdavo viešus lietuviškus vakarus. Jis taip pat įkūrė Lietuvių katalikų blaivybės draugijos Panevėžio skyrių, 1914 m. – keturių klasių „Saulės“ draugijos progimnaziją, kuri 1916 m. tapo realine Panevėžio gimnazija. 1918 m. jo iniciatyva Panevėžyje įkurta pirmoji lietuviška mergaičių gimnazija, kartu su bendraminčiais įsteigta muzikos mokykla (pavadinta „Saulės“ draugijos muzikos kursais) (Markauskaitė, 2014, p. 97–98). Ant J. Stakausko pečių gulė daug rūpesčių, nes jis turėjo rūpintis daraktoriais, slaptais mokytojų kursais, pradžios mokyklomis, naujai įkurtomis kultūros draugijomis. Jis rūpinosi ne tik jų steigimu, bet ir išlaikymu: mokėjo mokytojams atlyginimus, sudarė sąlygas vaikams mokytis nemokamai, ieškojo vadovėlių ar mokymosi priemonių, turėdavo naujai įsteigtai bibliotekai parūpinti knygų, išlaikyti vaikų ir senelių prieglaudą, išsireikalauti iš „carinės valdžios šiek tiek laisvės lietuviškai veiklai, rasti taikią bendrystę su lenkais, kitų tautybių žmonėmis, to meto Panevėžio gyventojais“ (Saladūnaitė, 2021). Panevėžyje jo pagrindine talkininke ir

dešiniąją ranką tapo sesuo Salomėja, kuri pateko į brolio socialinę aplinką, bendravo su jo draugais kunigais, katalikiškų organizacijų aktyvistais, mokytojavo jo įkurtose mokyklose. Nuo 1918 m. brolio ir sesers keliai išsiskyrė, nes Salomėja išvyko į Jurbarką pas jaunesnį brolių Pranciškų, taip pat kunigą, kuriam padėjo įkurti lietuvišką progimnaziją.

1919 m. Juozas Stakauskas buvo paskirtas Kauno seserų benediktinių vienuolyno Šv. Mikalojaus bažnyčios rektoriumi (čia dėl benediktinių lenkiškumo jautė daug nuoskaudų). 1924 m. tapęs garbės kanauninku, dirbo seserų benediktinių vienuolyno kapelionu ir kurijos notaru bei teisėju (Saladūnaitė, 2021; Markauskaitė, 2014, p. 83–84). Šalia tiesioginių kunigo pareigų aktyviai darbavosi įvairiose katalikiškose organizacijose: Blaivybės, „Saulės“, „Žiburio“, Šv. Vincento Pauliečio, darbininkų, moterų, „Pavasario“, Šv. Kazimiero ir kitose (Stakauskas, 2014, p. 62).

J. Stakauskas buvo ne tik puikus visuomenininkas, bet ir įžvalgus politikas, vienas iš Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo organizatorių. „Kartu su kitais 20 organizacinio komiteto narių 1917 m. rugpjūtį parengė dokumentus Vilniaus konferencijai (joje ir dalyvavo), kurios išrinkta Taryba 1918 vasario 16 d. pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Aktą“ (Saladūnaitė, 2021). Tikriausiai vyriausiojo brolio visuomeninė ir politinė veikla paskatino S. Stakauskaitę pasirinkti Steigiamojo Seimo narės kelią. Būdamas brandaus amžiaus, J. Stakauskas 1927 m. įgyvendino savo gyvenimo svajonę – įstojo į marijonų kongregaciją. 1933–1937 m. ėjo Marijampolės Šv. Vincento bažnyčios rektoriaus, vėliau – Marijampolės Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios klebono pareigas. Gyvendamas Marijampolėje, jis redagavo laikraštį „Marijampolės parapija“, 1939–1943 m. ėjo Lietuvos marijonų provincijos sekretoriaus pareigas (Markauskaitė, 2014, p. 83–84).

Kaip Juozas Stakauskas teigia savo atsiminimuose, jis brenavo ir formavosi tarp bočių atsiminimų iš lietuvių bei lenkų sukilimų prieš rusus iš baudžiavos laikų, patyrė carinės Rusijos persekiojimus, pergyveno Pirmąjį pasaulinį karą, laisvos Lietuvos įsikūrimą, klestėjimą ir žlugimą (Stakauskas, 2014, p. 21). Mirė Juozas Stakauskas 1944 metais Uptytėje, kur nuo karo negandų buvo prisiglaudęs pas bendražygį kunigą Antaną Ignatavičių (Saladūnaitė, 2021).

Daug jaunesnis Salomėjos brolis Pranciškus (1884–1919), taip pat kunigas ir visuomenininkas, buvo Jurbarko „Saulės“ progimnazijos įkūrėjas, Jurbarko bažnyčios vikaras ir klebonas, anksti (1919 m.) miręs nuo šiltinės (Dlugauskaitė, 2003; Stakauskas, 2014, p. 62). Pranciškaus rūpesčiu Jurbarko įsteigta „Saulės“ progimnazija, jis buvo pirmasis savanorių būrio organizatorius Jurbarko. Rūpinosi tautiniais, kultūriniais ir visuomeniniais reikalais, įsteigė ir vadovavo Labdarių draugijai ir Vartotojų draugijoms. Jis maitino, šelpė belaisvius, globojo pavargėlius ir našlaičius (Stakauskas, 2014, p. 62). Pranciškų priklausė įvairioms lietuviškoms draugijoms: Šv. Kazimiero, Blaivybės, Artojaus, Žemaičių dvasininkijos sušelpimo, Lietuvių banko draugijai. Šiam broliui Jurbarko taip pat talkino sesuo Salomėja Stakauskaitė.

Taigi Stakauskų (Juozo, Pranciškaus ir Salomėjos) gyvenimas ir veikla liudija jų krikščionišką visuomeninį aktyvumą kuriant katalikiškas organizacijas ir lietuviškas

draugijas, pirmąsias lietuviškas mokyklas, tokia veikla prisidedant prie naujai įkurtos Lietuvos valstybės kūrimo. Jiems būdingas *habitus*, apimantis socialiai įsišaknijusias vertybes ir nuostatas, siejasi ir su jų kultūriniu kapitalu, įgytu per socializacijos procesą šeimoje ir tam tikroje krikščioniškoje kultūrinėje aplinkoje ir tradicijoje.

Salomėjos Stakauskaitės veikla švietimo srityje ir katalikiškose organizacijose

Salomėjos Stakauskaitės pasaulėžiūra ir vertybės bei su tuo susijusi veikla buvo formuojamos artimiausios socialinės aplinkos. Didžiausią įtaką jos pasaulėžiūros formacijai vaikystėje turėjo šeima, kurioje užaugo du jos broliai, būsimi kunigai. Kaip minėta anksčiau, mergaitei anksti netekus motinos, vyriausiasis brolis užsiėmė jauniausios sesers dvasiniu ugdymu, formavo jos profesinį pasirengimą, leido į mokslus.

S. Stakauskaitės asmenybė buvo ugdoma katalikiškoje aplinkoje, kuri vėliau, Salomėjai subrendus, tapo jaunos merginos veiklos lauku. Katalikiška aplinka, kurioje ji formavosi ir brendo kaip asmenybė, nulėmė jos *habitus* – socialinį ir kultūrinį kapitalą. Brolių kunigų įtakoje ji bendravo su katalikiškų organizacijų nariais, aktyviai išitraukė į jų veiklą, perėmė jų vertybes bei pasaulėžiūrą. Ji priklausė keletui katalikiškų draugijų ir organizacijų, kuriose aktyviai veikė ir atliko tam tikrą misiją.

To meto visuomeninė, kultūrinė bei socialinė aplinka taip pat veikė S. Stakauskaitės asmenybę. Jauno žmogaus formavimo bei formavimosi procese taip pat svarbią reikšmę užėmė švietimo ir auklėjimo institucijos. S. Stakauskaitė buvo ugdoma ir subrendo kaip pedagogė to meto Lietuvos, Latvijos ir Lenkijos švietimo institucijose, kuriose įgijo pedagogės išsilavinimą.

Spaudos draudimo metais daugelis lietuvių, vengdami rusifikacijos, mokėsi Latvijoje, Rygos ar Liepojos švietimo apygardos vidurinėse mokyklose, kur pagrindinė dėstomoji kalba buvo vokiečių. Vyriausiasis brolis Juozas Stakauskas, dirbdamas Liepojoje dviejų gimnazijų kapelionu, pasirūpino, kad Liepojos mergaičių gimnazijoje tęstų mokslus ir jo sesuo Salomėja Stakauskaitė. Čia ji mokėsi 1902–1909 metais, kur įgijo namų mokytojos kvalifikaciją (PKV, 2022).

Pabaigusi gimnaziją, mergina grįžo į Panevėžį, kur slapta dirbo pedagoginį darbą, vadovavo Panevėžio „Saulės“ seminarijai. 1909 m. jos brolis Juozas Stakauskas tapo Panevėžio Šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonu, ėmė vadovauti „Saulės“ draugijos²

² „Saulė“ – lietuvių katalikiškoji švietimo draugija, veikusi 1906–1940 m., kurios pagrindinė būstinė buvo Kaune. Iki 1918 m. „Saulės“ išlaikomų švietimo įstaigų ugdymo programos buvo suderintos su Katalikų bažnyčios keliama tikslais, mokyklas globojo bažnyčios vadovybė. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, mokyta pagal Švietimo ministerijos parengtas mokymo programas. Draugijos „Saulė“ veikloje buvo skiepijama katalikiška pasaulėžiūra, patriotinės idėjos (Jonuškienė, Ž. (red.) (2020). „Saulė“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: MELC). <https://www.vle.lt/straipsnis/saule-2/>

Panevėžyje skyriui, o „Saulės kursų“ vadove tapo Liepojos gimnaziją baigusi sesuo Salomėja Stakauskaitė. Pradžioje kursai dar buvo slapti, veikė tik vasaros metu. Dieną buvo mokomi mokiniai (jų turėjo apie 20–30), paskui buvo mokomi suaugusieji. Vėliau šių kursų pagrindu buvo įkurta realinė mokykla, o 1915 m. „Saulės draugijos“ ir šios draugijos Panevėžio skyriaus pirmininko J. Stakausko iniciatyva įkurta pirmoji Lietuvos švietimo istorijoje lietuviška gimnazija Lietuvoje (Baliūnas, 1995, p. 82). Prie gimnazijos kūrimo prisidėjo ir būsimas valstybės veikėjas Kazimieras Bizauskas, mokytoja Marija Geigaitė-Putramentienė. Susikūrus Švietimo ministerijai, gimnazija tapo suvalstybinta (Pupkis, 2016, 24).

Nuo 1912 m. iki Pirmojo pasaulinio karo Salomėja toliau tęsė pedagogikos studijas, Varšuvoje Aukštuosiuose moterų pedagogikos kursuose studijavo gamtos mokslus ir pedagogiką. Čia ji įgijo mokytojos licenciją. Susipažinusi su Frebelio kursais, skirtais pradinėms ir vidurinėms lenkų mokykloms, metus mokytojavo Volovskaitės mergaičių mokytojų kursuose, pusmetį išbuvo Chiličkuose aukštesniojoje moterų ūkio mokykloje (*TSSNB*, 1924, p. 54). Vėliau buvo pakviesta dirbti Kauno „Saulės“ mokytojų kursų vedėja, bet, prasidėjus karui, kursai buvo iškelti į Voronežą, o Salomėja liko Lietuvoje. Pirmojo pasaulinio karo metais Panevėžyje ji surengė mokytojų kursus, kurie buvo dėstomi lietuvių kalba (*TSSNB*, 1924, p. 54).

1918 m. rudenį Salomėja persikėlė į Jurbarką pas jauniausią brolių kunigą Pranciškų Stakauską, kur jam padėjo steigti lietuvišką „Saulės“ draugijos (tuo metu privačią) progimnaziją, nuo 1919 m. iki 1920 m. S. Stakauskaitė dirbo „Saulės“ progimnazijos direktore Jurbarkoje. Kartu su savo mokiniais ji rinko lėšas Lietuvos savanoriams, talkino savo broliui Pranciškui, kuris buvo pirmasis savanorių būrio organizatorius Jurbarkoje. Šiame mieste ji buvo išrinkta Lietuvos katalikų moterų draugijos skyriaus pirmininke, taip pat Jurbarko miesto valdybos nare (*TSSNB*, 1924, p. 54). Ji buvo aktyvi Šv. Zitos labdaros draugijos narė, priklausė jos valdybai, rašė moterų spaudai, rėmė ją savo lėšomis (Saladūnaitė, 2020).

1920 m. Raseinių rinkimų apygardoje S. Stakauskaitė buvo išrinkta Steigiamojo Seimo (1920–1922) Krikščionių demokratų partijos frakcijos nare (viena iš penkių ten išrinktų moterų), kuri laiką buvo frakcijos sekretorė (*TSSNB*, 1924, p. 54), dirbo Konstitucijos ir Bibliotekos komisijose. Salomėja prisidėjo prie iniciatyvų dėl moterų teisių – vyrų ir moterų nelygybės turto ir šeimos santykiuose mažinimo, moterų teisės ginti tėvynę ir kitų valstybės gyvenimo sritis reguliuojančių įstatymų (*TSSNB*, 1924, p. 54). S. Stakauskaitės ir kitų moterų pastangomis į Konstituciją buvo įtrauktas 101 straipsnis, kuriame ypatingas dėmesys skirtas šeimai, motinystei, dorai ir sveikatai. Svarbus S. Stakauskaitės indėlis buvo kuriant mūsų valstybės pamatus, priimant Steigiamajame Seime įstatymus, kurie įtvirtino vakarietiškos demokratinės, parlamentinės valstybės principus, tikėjimo, sąžinės ir žodžio laisvę, lyčių ir tautų lygybę. Baigusi kadenciją Seime, S. Stakauskaitė persikėlė į tėviškę, kur nuo 1922 iki 1929 m. ir 1934–1935 m. dirbo Krekenavos progimnazijos direktore, o nuo 1929 iki 1934 m. – mokytoja. Čia savo mokiniams ji organizuodavo

rekolekcijas, pakviesdavo iškilias to meto asmenybes, kurios ugdė dvasinį mokinių gyvenimą. S. Stakauskaitė buvo viena pirmųjų moterų išrinkta į Steigiamąjį Seimą, todėl tarp savo mokinių turėjo autoritetą. Savo mintimis ir darbais ji keitė jaunąją kartą, įkvėpdama jaunuolius tobulėti, šviestis, studijuoti, imtis atsakomybės už savo tautą. Vykdamas mokyklų reformą, 1925 m. Krekenavos progimnazija buvo suvalstybinta, o 1936 m. po švietimo reformos progimnazija uždaryta. S. Stakauskaitė, kaip ir kiti tos mokyklos pedagogai, buvo perkelta į Šėtos vidurinę mokyklą, kurioje mokytoja dirbo trejetą metų, t. y. nuo 1935 iki 1937 m. (Saladūnaitė, 2020). 1937 m. ji išėjo į pensiją po 25 m. darbo stažo ir persikėlė į Panevėžį. Visą gyvenimą aktyviai veikusi įvairiose švietimo ir katalikiškose organizacijose, iš visuomeninės veiklos nepasitraukė, bet veikė slaptai. Prasidėjus sovietų okupacijai, nuo 1944 m. ji pensijos nebegavo, todėl 1947–1960 m. dirbo Panevėžio I vidurinėje mokykloje (dabartinėje J. Balčikonio gimnazijoje) rusų kalbos mokytoja ir bibliotekos vedėja (SŠA, 2021). Čia jai teko prisiderinti prie pokyčių naujoje sovietinės mokyklos aplinkoje. Pedagogės patirtis padėjo susieti turimas žinias ir įgytą gyvenimo patirtį su nauja sovietinės mokyklos realybe. Paskutinius savo gyvenimo metus ji praleido Panevėžyje kartu su seserimi Julija ir giminaite Anastazija Vėbriene. Steigiamojo Seimo narė, žymi pedagogė ir visuomenininkė S. Stakauskaitė mirė 1971 m. rugsėjo 26 d. Panevėžyje, būdama 82 metų (SŠA, 2021). Palaidota Krekenavos kapinėse Stakauskų šeimos kape.

Prieš aptariant Salomėjos Stakauskaitės visuomeninę veiklą katalikiškose organizacijose, reikėtų paminėti to meto visuomeninį kontekstą, kuriame ji augo ir brendo. XIX a. antroje pusėje Lietuvos-Lenkijos valstybės žemėse buvo juntamas religinio gyvenimo pagyvėjimas, susijęs su aktyvesne labdaringa bažnyčios organizacijų veikla. Viena iš labdaros organizacijų, telkusių katalikų tikėjimą išpažįstančius ir reikalavusi labdarą teikiančio asmens išpareigojimo, buvo Šv. Vincento Pauliečio konferencijos bei Gailėtingųjų ponių draugija, savo globėju laikiusi šv. Vincentą Paulietį³.

Šv. Vincento Pauliečio draugija, atkurta tarpukariu Kaune, veikė nuo 1920 iki 1940 metų. Šios draugijos pirmtakė – Šv. Vincento Pauliečio tarptautinė draugija, įkurta šv. Vincento Pauliečio 1617 m. Prancūzijoje. Jos tikslas – padėti kūnui ir sielai pasveikti bei mirštantiesiems tinkamai pasiruošti mirčiai (Vatican News, 2017). Ši katalikų lietuvių labdaros organizacija Lietuvoje aktyviai vykdė socialinę veiklą, šelpė pavargėlius,

³ Šv. Vincentas Paulietis (1576–1660) – prancūzų kunigas, vargšų ir ligonių globėjas, kunigų misionierių ir gailėtingųjų seserų kongregacijos įkūrėjas, paskelbtas šventuoju 1737 m. Jis buvo subūręs dievobaimingų moterų draugiją neturtingiems ligoniams slaugyti. Vėliau ši draugija išaugo į vienuoliją. Šv. Vincento Pauliečio vienuolijos gailėstingumo seserys, dar vadinamos vincentiečių ir šaričių vardu, tarnavo ligoniams ir vargšams. Lietuvos-Lenkijos valstybėje pirmosios seserys įsikūrė XVII a. viduryje (Prašmantaitė, 2005, 20). Pirmoji šv. Vincento Pauliečio konferencija Lenkijos-Lietuvos valstybės žemėse dar buvo įsteigta grafo Edvardo Liubensko Poznanėje 1850 m. (Prašmantaitė, 2005, p. 20). Po kelerių metų atsirado elitinių sluoksnių moterų draugijos, išgarsėjusios savo filantropine veikla. XIX a. 7 dešimtmetyje kunigo Simono Kozlovskio rūpesčiu Vilniuje buvo įsteigta pasaulietinė šv. Vincento Pauliečio labdarinių ponių draugija (Prašmantaitė, 2005, p. 20). Deja, jos gyvavimo laikas buvo labai trumpas (veikė 1860–1863 m.), nes po 1863 m. sukilimo brolija patyrė represijas ir buvo uždaryta.

išlaikė vaikų darželius, rūpinosi mergaičių švietimu⁴. Šv. Vincento Pauliečio draugija prisidėjo prie bendros Lietuvos švietimo raidos – 1921 m. buvo įkurta Šv. Vincento Pauliečio mergaičių mokytojų seminarija, kurioje mokėsi lietuvių ir žydų tautybės mokinės (Paulauskytė, 2018).

Salomėja Stakauskaitė aktyviai dalyvavo Šv. Vincento Pauliečio draugijos veikloje – priklausė Panevėžio draugijos skyriaus valdybai kartu su šios valdybos nariais: Antanina Volodkaite, kunigu Povilu Šidlausku, Kaziu Mikeliūnu (Prelatas Povilas Šidlauskas, 2020). Iki 1940 m. spalio 10 d. ji vadovavo Panevėžio skyriaus Šv. Vincento Pauliečio draugijos prieglaudoms ir mokykloms, užėmė draugijos vicepirmininkės, vedėjos ir kasininkės pareigas (Stakauskas, 2014, p. 62). Bendrystė šioje, kaip ir kitose katalikiškose organizacijose, reikalavo besąlygiško Salomėjos įsipareigojimo, atliepančio ir to meto socialinės aplinkos poreikius.

Kita katalikiška organizacija, kuriai priklausė Salomėja Stakauskaitė, buvo Šv. Zitos draugija. Lietuvių katalikių tarnaičių Šv. Zitos draugija buvo įkurta Steigiamojo Seimo nario kunigo P. Dogelio ir J. Jarašiūno Kaune (Paulauskytė, 2020). Ji veikė Lietuvoje nuo 1906 iki 1940 metų. Draugijos globėja buvo laikoma Šv. Zita (1215–1272) – tarnaičių ir darbininkų globėja, Italijos šventoji, gimusi Monte Segrati⁵.

Salomėja Stakauskaitė laikėsi šios draugijos tikslų – išlaikyti atvykusių į miestą iš kaimų jaunų merginų tarnaičių lietuvių ir puoselėti jų tikėjimą bei dorą. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, buvo numatytos tam tikros priemonės: „rengti kultūrinius renginius, steigti knygyną, skaityklą, laikraštį, mokyklą, kursus, chorą, teatrą, (...) įkurti biurą tarnystei surasti, komitetą nesusipratimams tarp tarnaičių ir jų šeiminių šalinti, šelpti draugijos nares ligoje, mirties atveju, padėti rasti tarnaitėms butus“ (Jurėnienė, 2013, p. 2). Kartu su draugijos narėmis S. Stakauskaitė organizuodavo sekmadieninius vakarinius lavinimosi kursus mergaitėms, rengė vaidinimus, finansiškai paremdavo bedarbes šios draugijos nares – suteikdavo joms apgyvendinimą, padėdavo joms išlaikyti butą, užsiėmė savišalpa, rūpinosi ligonėmis⁶.

Šv. Zitos draugija, į kurios veiklą aktyviai įsijungė S. Stakauskaitė, Panevėžio mieste ir apskrityje atsirado 1909 m. XX a. 4 dešimtmetyje Panevėžio skyriaus Šv. Zitos draugijos pirmininkas ir dvasios vadas buvo kunigas Povilas Šidlauskas, Salomėjos Stakauskaitės bendražygis, šios draugijos vicepirmininkės pareigas ėjo Pranė Kubiliūnaitė, taip pat

⁴ Šv. Vincento Pauliečio draugija užsiėmė ir kita socialine veikla. 1937 m. draugijai priklausė 85 senelių ir neįgalųjų prieglaudos, 45 vaikų darželiai, 3 sveikatos centrai, kuriuose nemokamai buvo gydomi vargšai, motinos ir vaikai. Po poros metų Lietuvoje veikė 160 draugijos skyrių, 5 vaikų prieglaudos ir 75 senelių namai. Draugijos veikla, kaip ir kitų katalikiškų organizacijų, buvo uždrausta 1940 m. sovietų okupacinės valdžios (Paulauskytė, 2018).

⁵ Šv. Zita nuo 12 metų pasiaukojamai dirbo tarnaitė pas šeiminius, kuriems buvo atsidavusi visą gyvenimą; kanonizuota šventąja 1696 m. (Louth, 2022).

⁶ Šv. Zitos draugijoje buvo tikrieji nariai, narių patarėjai ir garbės nariai (Jurėnienė, 2013, p. 2). Tikrosiomis narėmis galėjo būti tarnaitės ir darbininkės, dažniausiai jaunos merginos. Draugijos garbės narėmis būdavo tik daug nusipelniusios draugijai narės, įnešusios po 500 litų. Draugijos turtą sudarė narių mokesčiai ir įvairios aukos.

jos valdybai priklausė Salomėja Stakauskaitė, Elžbieta Vertelkaitė, sekretorė buvo Zofija Kunskaitė (Pilkas, 2019). Draugijos narės Panevėžyje galėjo naudotis ligonių kasų paslaugomis, knygynu ir kitomis privilegijomis. 1937 m. Šv. Zitos draugija Panevėžyje turėjo skalbyklą, senelių prieglaudą ir ligonių bendrąbę. Taip pat draugija nuomojo patalpas duonos kepyklai (Pilkas, 2019), todėl šiame mieste S. Stakauskaitei teko aprėpti nemažai šios draugijos veiklos sričių.

Kaip liudija S. Stakauskaitės biografija, jos dvasinis gyvenimas neapsiribojo tik katalikiškais organizacijomis ir draugijomis. Krikščioniškos vertybės ir dvasinio gyvenimo ilgesys skatino ją siekti aukštesnių išsipareigojimų ir tikslų. Katalikiška švietėjiška ir labdaringa veikla ji užpildė dvasinę-religinę asmenybės dimensiją, o savo krikščionišką tapatybę ji realizavo atsivėrusi žmogiškai ir dieviškai tikrovei.

Salomėjos dvasiniai poreikiai sutapo su naujai kuriama sodalicija Panevėžio vyskupijoje. 1942 m., vykstant karui, Salomėja įstojo į Šv. Jono Vianney sodaliciją ir tapo viena pirmųjų šios sodalicijos narių Panevėžio mieste. Kaip rodo jos šeimos archyve rastas dokumentas, 1942 m. gruodžio 27 d. S. Stakauskaitė tapo Panevėžio vyskupijos Šv. Jono Vianney sodalicijos nare (SŠA). Šv. Jono Vianney sodalicijos tikslas buvo remti ir ugdyti dvasinius kunigų bei vienuolių pašaukimus. Sodalicija buvo numačiusi dvasinės kovos priemones pagrindiniam sodalicijos tikslui siekti. Tarp jų minimos „malda, pasninkas, išmalda, skleidimas minčių ir žinių apie dvasinių pašaukimų kilnumą bei reikalingumą, gynimas gero kunigų ir vienuolių vardo“ (Paltarokas, 1942, p. 5–6). Šias priemones Salomėja įgyvendino savo gyvenimo kelyje – pasiaukojamai dirbo įvairiose katalikiškose organizacijose, aukojo savo pinigus katalikiškoms mokykloms kurti bei katalikiškai spaudai remti.

S. Stakauskaitė rėmė ir dvasiškai ugdė ne vieną jaunuolį, siekiantį dvasinio pašaukimo. Jos šeimos archyve yra išlikusių nuotraukų jaunuolių, dažniausiai jos mokinių, kurie dėkoja mokytojai už pagalbą ir globą. Taigi, kaip liudija biografiniai faktai ir juos pagrindžianti archyvinė medžiaga, S. Stakauskaitė, pasiekusi asmenybės brandą, gyveno autentišką dvasinį gyvenimą, sekdamą Kristaus šventumo keliu ir juo vesdama savo globojamus jaunuolius.

Savo gyvenimu Salomėja Stakauskaitė įgyvendino krikščionišką dvasingumą, sąmoningai siekdama ne vien saviintegracijos, vientisumo ir asmenybės tobulėjimo, bet maksimalaus savo gebėjimų pritaikymo įgyvendinant svarbiausią gyvenimo tikslą (Schneiders, 1989). Jos gyvenimo prasmės ieškojimas buvo nukreiptas į tai, kas galėtų suteikti priežastį būti laimingiems aplink ją esantiems žmonėms. Aukodamasi dėl kitų, ji atsisakė kitų puikių savirealizacijos galimybių, pasirinkdama tik tai, kas atrodė visų geriausia laikantis pasirinktos krypties. Taigi Salomėjos Stakauskaitės šviečiamoji ir labdaringa veikla katalikiškose moterų draugijose, politinė veikla Krikščionių demokratų partijoje Steigiamajame Seime, jos pedagoginė veikla per švietime puoselėjamas krikščioniškas ir tautines vertybes siekė daryti įtaką to meto visuomenei.

Išvados

Salomėjos Stakauskaitės aktyvios veiklos kelias prasidėjo tarpukariu, kai buvo kuriama Lietuvos švietimo sistema – suformuotas įvairių tipų mokyklų tinklas, priimti pagrindiniai įstatymai, reglamentuojantys mokyklų veiklą ir valdymo sistemą. Kuriant Lietuvos švietimo sistemą, formuojant tautiškos mokyklos idėjas, susidūrė dvi kryptys – konfesinė ir pasaulietinė, turėjusios skirtingą požiūrį į religijos vaidmenį edukacijoje. S. Stakauskaitė – aktyvi XX a. pradžios Lietuvos visuomenės veikėja, pedagogė, švietime atstovusi konfesinei kryptiai, aktyviai įsijungusi į lietuviškų katalikiškų mokyklų ir gimnazijų tinklo kūrimą.

S. Stakauskaitės biografija glaudžiai susijusi su jos šeima ir to meto Lietuvos visuomeninio gyvenimo kontekstu. Į katalikišką švietimo kryptį ją pastūmėjo katalikiška šeimos aplinka. Ypatingą vaidmenį turėjo broliai kunigai, su kuriais S. Stakauskaitė prisidėjo prie mokyklų kūrimo Lietuvoje. Jos *habitus* atspindi to meto išsilavinusių katalikų lietuvių vertybes – lietuviybės, išsilavinimo, religingumo siekius ir troškimą veikti to meto visuomenę.

S. Stakauskaitės veiklos laukas pasireiškė plačioje politinėje, visuomeninėje ir ypač švietimo aplinkoje – ji kartu su savo broliais kūrė Panevėžio ir Jurbarko katalikiškąsias mokyklas, kurios buvo vienos pirmųjų lietuviškų gimnazijų Lietuvoje. Be to, ji dalyvavo įvairiose katalikiškose draugijose ir organizacijose (buvo Šv. Vincento Pauliečio draugijos ir Šv. Zitos draugijos narė), priklausė Krikščionių demokratų partijai, kuriai atstovavo Steigiamajame Seime. Taigi S. Stakauskaitės vykdyta visuomeninė, pedagoginė ir politinė, šviečiamoji ir labdaringa veikla neišvengiamai darė įtaką to meto visuomenei.

Literatūra

- Ašmantas, A. (2005). *Tautinis ugdymas ir tautos kultūra*. (Sud. A. Pupkis). Lietuvių kalbos draugija.
- Baliūnas, V. (1995). *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija (1927–1995)*. Panevėžio spaustuvė.
- Blažytė-Baužienė, D. (2006). Stakauskaitė Salomėja, *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas* (Sud. A. Ragauskas, M. Tamošaitis) (pp. 349–350). Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Bourdieu, P. (1996). *Distinction: A social critique of the judgment of taste conclusion* (8th ed.). Harvard University Press.
- Bukauskienė, T. (1996). *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918–1940 m.: antologija. III tomas. Mintis*.
- Dlugauskaitė, N. (2003). Kunigai Juozapas bei Pranciškus Stakauskai ir jų seserys, *XXI amžius*, 2003-09-19, 72 (1176). http://www.xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20030919/atmintis_01.html
- Gluckman, M. (1961). Ethnographic data in British social anthropology. *Sociological Review*, 9(1), 5–17.

- Jaruševičius, V. (2013). „Saulės“ švietimo draugija ir mokyklos „Saulės“ rūmuose. Iš V. Jaruševičius, A. Salienė, S. Laučienė (2013). *Kauno „Saulės“ gimnazija* (pp. 9–32). Spaustuvė „Taurapolis“.
- Jonuškienė, Ž. (red.) (2022). Lietuvos Respublikos švietimo sistema 1918–1940. 2022. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. MELC. <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-respublikos-svietimo-sistema-1918-1940/>
- Jonuškienė, Ž. (red.) (2021). Švietimas Lietuvoje Pirmojo pasaulinio karo metais. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. <https://www.vle.lt/straipsnis/svietimas-lietuvoje-pirmojo-pasaulinio-karo-metais/>
- Juškienė, V. (2008). Katalikiškosios gimnazijos Lietuvoje 1918–1940 m.: ugdymo kryptys, turinys, formos. *Tiltai. Priedas: Mokslo darbai*, 38, 80–95;
- Juškienė, V. (2009). Socio-political conditions for the development of catholic confessional schools in Lithuania in 1918–1940 and 1990–2008. *Applied research in health and social sciences: interface and interaction*, 6(1), 34–42.
- Juškienė, V., (2013). Katalikiškosios mokyklos – krikščionybės įkultūrinimo veiksnys. *Opera theologorum Samogitarum*, 1, 157–171.
- Jurėnienė, V. (2006). *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmoje pusėje. Monografija*. Vilniaus universiteto leidykla.
- Jurėnienė, V. (2013). Lietuvos moterų draugijos ir jų veikla XX a. pirmojoje pusėje. <http://lsc.su.lt/wp-content/uploads/2013/02/Lietuvos-moteru-draugijos-ir-jus-veikla-XX-a.-pirmoje-puseje.pdf>
- Karčiauskaitė, I. 2007. *Katalikiškoji moterų judėjimo srovė Lietuvoje (1907–1940)*. Daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, istorija. Kauno Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kaubrys, S. (2000). *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*. VĮ „Statistikos tyrimai“.
- Kaubrys, S. (1992). *Lietuvos pradinės mokyklos istorinė raida 1918–1940 m.* Vilniaus universiteto leidykla.
- Krupavičius, M. (1919) *Kokia mums reikalinga mokykla?* Kaunas: Šviesos spaustuvė.
- Jonuškienė, Ž. (red.) (2022). Lietuvos Respublikos švietimo sistema 1918–1940. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, MELC. <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-respublikos-svietimo-sistema-1918-1940/>
- Louth, A. (2022). Zita, St., *The Oxford dictionary of the christian church* (4th ed). Oxford University Press. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199642465.001.0001/acref-9780199642465.jsessionid=21ACE4376449F62C8AD298A84826EEA8>
- Mačiulis, D. (2011). Kultūrinės autonomijos idėja ir katalikiškos švietimo sistema tarpukario Lietuvoje (1918–1940 m.). *LKMA metraštis*, 35, 75–112. https://www.lkma.lt/site/archive/metraštis/XXXV/T_35-75-112.pdf
- Markauskaitė, S. G. (2014). *Krekenava laiko tėkmėje*. Pasaulio lietuvių centras.
- Motuzas, R. (1995). *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*. LR ŠMM Leidybos centras.
- Paltarokas, K. (1942). *Šv. Jono Vianney sodalicija dvasiniams pašaukimams remti ir ugdyti*. „Šešupės“ spaustuvė.

- Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka. *Juozas Stakausko rankraščių fondas* F122. 9.
- Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka. *Pavienujų rankraščių fondas* F8. PKV – Panevėžio kraštas virtualiai (2022). *Stakauskaitė Salomėja*. <https://paneveziokrastas.pavb.lt/panevezio-sloves-aleja-zymiausieji-krastieciai/stakauskaite-salomeja/>
- Paškevičiūtė-Kundrotienė, E. (2018). Lietuvos baigusių aukštąjį mokslą moterų sąjunga (1928–1940): moterų skatinimas intelektualiniam darbui, kultūrinės šviečiamosios veiklos organizavimas, *Sovijus, Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*, 6(2), 66–83.
- Paulauskytė, T. (red.) (2018). Šv. Vincento Pauliečio draugija. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. MELC. <https://www.vle.lt/straipsnis/sv-vincento-pauliecio-draugija/>
- Paulauskytė, T. (2020). Zitietės, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. MELC. <https://www.vle.lt/straipsnis/zitietes/>
- Popiežiaus sveikinimas šv. Vincento Pauliečio draugijoms (2017). *Vatican news*, 2017-03-16. <https://www.bernardinai.lt/2017-03-16-popieziaus-sveikinimas-sv-vincento-pauliecio-draugijoms>
- Pilkas, D. 2019. Panevėžio šv. Zitos draugija. *Aina.lt. Aukštaitijos internetinė naujienų agentūra*. <https://aina.lt/panevezio-sv-zitos-draugija/>
- Prašmantaitė, A. (2005). Vilniaus Šv. Vincento Pauliečio brolija (1860–1863): tarp filantropijos ir politikos. *Lituanistica*, 62 (2), 20–32.
- Prelatas Povilas Šidlauskas: „Mačiau jūsų kovas ir kančias...“ šv. Vincento Pauliečio draugijos Panevėžio skyriaus veikloje. (2020). *Panevėžio kraštas virtualiai*. <https://paneveziokrastas.pavb.lt/virtuali-fotoparoda/prelatas-povilas-sidlauskas-maciau-jusu-kovas-ir-kancias/sv-vincento-pauliecio-draugijos-panevezio-skyriaus-veikloje/>
- Pukienė, V. (2007). „Žiburio“ draugija – tautinio švietimo ir krikščioniškojo ugdymo puoselėtoja Užnemunėje, *Soter*, 4(52), 47–54.
- Pupkis, A. (2016). Juozas Balčikonis Panevėžio mokytojų seminarijoje. Iš L. Lapinskienė, R. Pagirienė, V. Raubienė (Sud.), *Kelias nuo mokytojų seminarijos iki Panevėžio kolegijos*, (pp. 24–50). Panevėžio kolegija.
- Saladūnaitė, A. (2021). Kanauninkas Juozas Stakauskas: įrašytas į Panevėžio istoriją, *Panevėžio kraštas virtualiai*, 2021-02-23. <https://paneveziokrastas.pavb.lt/2021/02/kanauninkas-juozas-stakauskas-irasytas-i-panevezio-istorija/>
- Saladūnaitė, A. (2020) Salomėja Stakauskaitė, Panevėžio kraštas virtualiai, 2020-05-20. <https://paneveziokrastas.pavb.lt/2020/05/salomeja-stakauskaite/>
- Schneiders, S. (1989). Spirituality in the Academy, *Theological Studies*, 50, 676–697.
- SŠA – Salomėjos Stakauskaitės šeimos archyvas, saugomas R. R. šeimos asmeniniame archyve.
- Stakauskas, J. (2014). *Trys Lietuvių tautos pagrindai: Iš atsiminimų* (par. G. Rudis). LII leidykla.
- Tijūnėlienė, O. (2000). Laisvos, neutralios ir konfesinės mokyklos samprata Lietuvoje (1918–1940). *Soter*, 3(31), 85–97.
- TSSNB – *Trumpos Steigiamojo Seimo narių biografijos su atvaizdais* (1924). „Lituania“. <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C130000485220>

Van Velsen, Jaap. (1979). The extended-case method and situational analysis. In. A. L. Epstein (Ed.), *The craft of social anthropology* (pp.129–149). <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-023693-3.50011-9>
Vidurinių mokyklų įstatymas (1936). *Vyriausybės žinios*, nr. 541, eil. nr. 3759.

The Activity of a Teacher and a Member of the Constituent Parliament Salomėja Stakauskaitė in the Context of the Development of the Lithuanian Education System During the First Half of the 20th Century

Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė¹, Dalia Senvaitytė²

¹ Vytautas Magnus University, Educational Research Institute, K. Donelaičio g. 58, Kaunas, LT-44248, Lithuania, rasa.raciunaite-pauzuoliene@vdu.lt

² Vytautas Magnus University, Educational Research Institute, K. Donelaičio g. 58, Kaunas, LT-44248, Lithuania, dalia.senvaityte@vdu.lt

Summary

Salomėja Stakauskaitė started her career during the interwar period, when the Lithuanian education system was being created. During the creation of the Lithuanian education system and the implementation of the idea of the national school, two ideological directions – confessional and secular – collided. S. Stakauskaitė was an active Lithuanian public figure, a teacher, and a member of the Constituent Parliament, who represented the confessional trend in education.

The case study of S. Stakauskaitė's life shows that her biography is closely related to the context of Lithuanian public life during the interwar period. Salomėja's Catholic family environment pushed her towards Catholic education. A special role was played by her brothers' priests – all of them contributed to the creation of Catholic schools in Lithuania. Her *habitus* reflects the values of the educated Lithuanian Catholics of the time – the aspirations of patriotism, education, religiosity, and the desire to influence interwar society.

S. Stakauskaitė's activity covered a broad political, social, and educational field – supported by her brothers, she created Catholic schools in Panevėžys, Jurbarkas, which were the first Lithuanian gymnasiums. In addition, she took part in the activities of various Catholic societies (St. Vincent de Paul Society, St. Zita Catholic Community), and belonged to the Christian Democratic Party, which she represented in the Constituent Parliament of Lithuania.

Keywords: *Salomėja Stakauskaitė, pedagogical activities, history of Lithuanian education, Catholic organizations in Lithuania.*

Gauta 2022 03 21 / Received 21 03 2022
Priimta 2022 12 21 / Accepted 21 12 2022